

prof. dr hab. Elżbieta Karolak

Poznań, 1.05.2024r.

dyscyplina artystyczna: instrumentalistyka

Akademia Muzyczna im. I.J. Paderewskiego

ul. Św. Marcin 87, 61-808 Poznań

tel. 607 033 273

ekarolak@amuz.edu.pl

Recenzja pracy doktorskiej mgr. Adama Kowalskiego

**„Sztuka improwizacji jako sposób prezentacji walorów instrumentu organowego
na przykładzie organów w kościele pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w
Świętej Lipce”**

sporządzona na zlecenie Rady Wydziału Fortepianu, Klawesynu i Organów

Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina w Warszawie

w związku z przewodem na stopień doktora sztuk muzycznych w dyscyplinie

artystycznej instrumentalistyka, specjalność – gra na organach

w trybie przewidzianym ustawą z dnia 14.03.2003 *o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki*, (t.j. Dz.U. z 2017 roku poz. 1789) oraz Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19.01.2018 roku (Dz.U. 2018 poz. 261) w sprawie szczegółowego trybu przeprowadzania czynności w przewodach doktorskich, postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora oraz art. 179 ust 1 i 3 ustawy z dnia 3 lipca 2018 roku. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 30 sierpnia 2018 roku poz. 1669).

Do nadesłanego mi przez Przewodniczącą Rady Dyscypliny Artystycznej, prof. dr hab. Pawła Łukaszewskiego pisma sygnowanego datą 14 lutego 2024 roku informującego o wyznaczeniu mnie recenzentem w/wym. pracy doktorskiej została dołączona praca doktorska mgr. Adama Kowalskiego składająca się z dzieła artystycznego i jego opisu.

Podstawowe dane o Kandydacie

Adam Kowalski (ur. 30.07.1986 roku) jest absolwentem Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina w Warszawie. Ma za sobą rok studiów na specjalności muzyka kościelna (2005-2006) oraz pięć lat na Wydziale Fortepianu, Klawesynu i Organów (2006-2011).

Ukończył studia podyplomowe w zakresie gry na organach i improwizacji w Akademii Muzycznej im. Grażyny i Kiejstuta Bacewiczów w Łodzi (2018-2019) oraz trzyletnie studia teologiczne (2011-2014).

W 2008 roku jeszcze jako student został laureatem I miejsca na Międzynarodowym Konkursie Organowym w Moskwie.

W ramach zajęć w SM II st. im. J. Elsnera w Warszawie oraz na Uniwersytecie Muzycznym Fryderyka Chopina odbywał zajęcia z improwizacji z następującymi profesorami: Marian Sawa, Michał Dąbrowski, Szabolcs Esztenyi, Jarosław Wróblewski, a także Krzysztof Urbaniak (AM Łódź) oraz niezależnie poza uczelnią Tomasz A. Nowak.

Był wykładowcą w Akademii Muzycznej im. G. i K. Bacewiczów Łodzi (2018-2020) oraz na Uniwersytecie Muzycznym Fryderyka Chopina w Warszawie (2016-2019).

Przygotowanie pedagogiczne w zakresie gry na fortepianie i organach umożliwiło Kandydatowi zatrudnienie w charakterze nauczyciela gry na tych instrumentach w rozmaitych placówkach szkolnych.

Mgr Kowalski ma wieloletnie bogate doświadczenie w pracy organisty w licznych kościołach, m.in. w parafii bł. Władysława z Gielniowa (2007-2008), w Archikatedrze Warszawskiej św. Jana Chrzciciela (2008-2009), w bazylice św. Krzyża w Warszawie (2001-2011), w Sanktuarium MB Łaskawej w Warszawie (2014-2015). Od kwietnia 2015 pełni funkcję organisty w parafii Nawiedzenia NMP w Świętej Lipce. Jest też redaktorem „propozycji śpiewów” na święta i uroczystości Miesięcznika „Oremus”, Wydawnictwo Księży Marianów PROMIC, (od lipca.2015).

Dostępne są nagrania Doktoranta w zakresie improwizacji i akompaniamentu

liturgicznego: płyta CD „Świetolipskiej Pani” MEGAVOX (24.06.2017) ora ABC Improwizacji Organowej, Radio RODZINA (12.10.2016)

Obecna funkcja Kandydata wiąże się z posługą liturgiczną oraz wykonywaniem codziennych prezentacji zabytkowych organów (w programie utwory z zakresu literatury instrumentu oraz improwizacje).

Dzieło artystyczne

Na dzieło artystyczne składają się improwizacje organowe Doktoranta zarejestrowane na organach w Bazylice Nawiedzenia NMP w Świętej Lipce (płyta DVD) oraz część pisemna w formie opisu dzieła.

Spis treści płyty DVD:

1. Prezentacja głosów pryncypałowych i ruchomych figur – partita w stylu barokowym; 5:47
2. Trompet 8’, Trompet 16’, Oboe 8’, Puzon 16’ - improwizacja w stylu klasycznym; 3:30
3. Głosy fletowe – fantazja w stylu impresjonistycznym; 4:44
4. Głosy smyczkujące – improwizacja swobodna; 10:18
5. Pleno organowe – improwizowana forma koncertu barokowego; 8:22
6. Cromorne 8’, Fagotto 16’, żaluzja i tremolo – improwizacja swobodna; 8:41
7. Labial Klarinette 8’ – Miniatura I; 1:42
8. Labial Klarinette 8’ – Miniatura II; 1:13
9. Możliwości dynamiczne organów świetolipskich – sonata w stylu F. Mendelssohna; 12:31

Adam Kowalski – organy

realizacja: Piotr Grinholc, Mateusz Banasiuk, Wojciech Kuc. 30.04.2020

Zawartość muzyczną dzieła uzupełnia prezentacja malowniczego wnętrza świątyni z oryginalnymi detalami wypełniającymi monumentalną przestrzeń. Mgr Kowalski niezwykle trafnie wykorzystuje we wszystkich improwizacjach walory brzmieniowe

organów, usytuowanie przestrzenne poszczególnych głosów, specyfikę ich budowy, liniową charakterystykę brzmienia zarówno w pojedynczych registrach jak i w ich zestawach, operowanie czaso-przestrzenią muzyczną w konkretnym wnętrzu. Zespolecie grającego z instrumentem tchnie świeżością interpretacji, widoczną radością muzykowania i profesjonalizmem.

Rola dzieła muzycznego w niniejszej pracy przypada zaimprovizowanym przez Doktoranta utworom własnym i dopiero ścisły związek z wybranym instrumentarium daje ich właściwy obraz przedstawiony w rozdziale III „Opis dzieła artystycznego”. Zdecydowałam zatem zamieścić szczegółowe refleksje i ocenę nagranych kreacji w rozdziale „Opis Dzieła - Rozdział III” zamiast zwyczajowo w rozdziale „Dzieło artystyczne”.

Opis dzieła

Praca pisemna składa się ze wstępu, trzech rozdziałów, zakończenia, aneksu w postaci wywiadu z pięcioma uznanymi improwizatorami oraz zebranej bibliografii. Układ treści w prawidłowy sposób prowadzi czytelnika do zasadniczej części, którą stanowi opis zarejestrowanych na płycie DVD improwizacji.

We wstępie Autor uzasadnia wybór tematu wartością instrumentu stanowiącego wyjątkowe w swoim rodzaju dzieło sztuki zarówno w warstwie brzmieniowej jak architektonicznej. Doktorant podkreśla też, że jego wyobraźnię wykonawczą w dużym stopniu zainspirowały: dualizm stylistyczny organów (romantyczna szata brzmieniowa zamknięta w barokowym prospekcie), przestrzenne rozmieszczenie i obecność licznych dodatkowych elementów akustycznych.

Wstęp zawiera też konkretnie sformułowany cel pracy: ukazanie improwizacji jako narzędzia służącego prezentacji istoty instrumentu oraz podkreślenie zasadności jej popularyzacji.

W Rozdziale I („Improwizacja w rezonansie z instrumentem organowym”) Autor podkreśla rolę sztuki improwizacji w historii wykonawstwa, poczynając od XV wieku (C. Paumann – Fundamentu Organisandi” 1452) poprzez jej rozkwit w epoce baroku (J.S. Bach) i dalej (czasy „Sturm und Drang” uosabiane przez postać C.P.E. Bacha, wiek

romantyzmu) aż do współczesności. Znaczenie kontekstu brzmieniowego w improwizacji - niemniejsze od operowania stylem i formą – pojawia się już w dziele C.P.E. Bacha („Versuch über die wahre Art...”). Źródłem wielu cennych wskazówek jest współcześnie napisana praca Ferdinanda Klindy („Orgelregistrierung – Klanggestaltung der Orgelmusik”). Odpowiednia registracja uwypuklająca piękno improwizacji wynika w przekonaniu Doktoranta ze znajomości budowy pojedynczych głosów. W tym rozdziale zamieszczone zostały tabele grupujące je m.in. wg użytego materiału, stopnia jego jednorodności i kształtu korpusów. Należy podkreślić dużą znajomość instrumentu przez Doktoranta.

Rozdział II zawiera informacje o dziejach miejscowości i historii organów kościoła w Świętej Lipce. Z przedstawionego materiału wyłania się obraz miejsca nacechowanego wyjątkową dbałością o stworzenie optymalnych warunków do pielęgnacji kultu religijnego na poziomie zagwarantowanym przez wysoko wykwalifikowaną kadrę muzyków - wykształconą w założonej szkole muzycznej, operującą zgromadzonym tam różnorodnym instrumentarium, korzystającą z bogatych zbiorów nutowych. Dopelnienie tych starań stanowiła budowa organów zainicjowana i pilotowana przez przełożonego zakonnego domu jezuitów, ks Grzegorza Engela. Ceniona od wieków dbałość jezuitów o wysoki poziom posługi religijnej zaowocowała wyborem renomowanego organmistrza Jana Josue Mosengela z Królewca. Budowę imponującego instrumentu ukończono w 1720 roku – do 1905 roku służył nieprzerwanie bez potrzeby naprawy. Przeprowadzoną przez firmę Brunona Goebbla zmianę traktury na pneumatyczną oraz inne przeróbki i dalsze burzliwe dzieje instrumentu opisuje Doktorant rzetelnie w omawianym rozdziale, podsumowując te relacje sporządzoną aktualną dyspozycją. Podrozdział zawierający informacje o Bruno Goebblu i jego znaczeniu dla powstania szaty brzmieniowej z 1905 roku zawiera informacje biograficzne marginalne dla sprawy, które można było zamieścić w odnośniku z wyraźnym pożytkiem dla czytelności narracji merytorycznej.

Zasadniczą część pracy pisemnej stanowi Rozdział III zawierający opis dzieła: zamieszczone tabelarycznie rozwiązania brzmieniowe poszczególnych improwizacji uzasadnia Doktorant nawiązaniem do konkretnych wyborów stylistycznych i w

konsekwencji do wynikających z nich detali budowy i renowacji poszczególnych sekcji brzmieniowych. Opis uwzględnia również udział dodatkowych cennych elementów wyposażenia – ruchomych figur i „gadżetów” brzmieniowych. Autor wyjaśnia też znaczenie teologiczne zastosowanej w elementach snycerskich kolorystyki.

Wykonanie pierwszej improwizacji, partity w stylu barokowym, cechuje umiejętne operowanie techniką wariacyjnego opracowania materiału (pieśń *Zdrowaś bądź Maryja*), zawierające liczne odniesienia do barokowych technik kompozytorskich. Opis budowy zastosowanych w particie głosów pryncypałowych stanowi wyjaśnienie wynikających z niego konsekwencji brzmieniowych. Duży plus stanowi ukazanie sylwetki grającego oraz prezentacja ruchomych figur z wyposażenia instrumentu.

Przedstawiona w czytelnej formie druga improwizacja utrzymana w stylu klasycznym (jej swobodną formę określa Doktorant jako rodzaj ronda) stanowi precedens do prezentacji baterii głosów językowych stanowiących charakterystyczną wizytówkę świętolipskich organów. Ich konstrukcja, rozmieszczenie w instrumencie oraz informacje o szczegółach prac renowacyjnych zostały umiejętnie wykorzystane w kształtowaniu wypowiedzi artystycznej Kandydata (m.in. zastosowanie repetycji dźwiękowych podkreślających walory artykulacyjne instrumentu).

Rozmieszczenie głosów fletowych oraz ich charakterystyka brzmieniowa skłoniły Doktoranta do wykorzystania efektów przestrzennych w trzyczęściowej improwizacji „fletowej” z udziałem nieco nazbyt dyskretnie słyszalnych urządzeń akustycznych. Uwypuklenie brzmienia *Glockenspiel* przez zastosowanie gęstych struktur rytmicznych w górnych rejestrach klawiatury jest kolejnym z wielu detali wykonawczych świadczącym o doskonałym rozumieniu instrumentu przez mgr. Kowalskiego. Zastosowana registracja została opisana w pracy. Pod względem interpretacyjnym improwizacja cechuje się obiektywizmem zwracającym główną uwagę na niuanse brzmieniowe i zwroty figuracyjne.

Mieszane uczucia budzi we mnie czwarta improwizacja oparta na głosach smyczkujących. Doceniając intencję zaprezentowania wyjątkowych walorów każdego z nich oddzielnie (kolejny dowód znakomitej znajomości instrumentu), odniosłam wrażenie, że słucham raczej organologicznej prezentacji niż improwizacji o walorach

artystycznych. Umieszczenie utworu podzielonego między dwa pliki video powinno zostać opatrzone wyjaśnieniem.

Duży atut improwizowanego koncertu barokowego (piąta improwizacja) stanowią dobre tempo i ciekawa registracja (efekty echa w skrajnych częściach). Za bardzo ciekawą uważam pracę motywiczną w III części, której jednak nieco brakuje mi w I części, podobnie jak operowania progresjami generującymi większą swobodę harmoniczną. Zasadne byłoby również sformułowania tonacji utworu (G-dur?) i ewentualnie nazw poszczególnych części (czy II część to menuet?). Opis koncertu zyskałby na czytelności i uporządkowaniu, gdyby Doktorant dla pierwszej części przedstawił podobny plan przebiegu formalnego jak dla trzeciej.

W swobodnej siedmioczęściowej improwizowanej zabawie (szósta improwizacja) między głosami o różnym stopniu zróżnicowania wyobraźnia muzyczna Kandydata zaprezentowała się w nowych interesujących obszarach estetycznych. Wykorzystanie pozamuzycznych efektów akustycznych, tradycyjnych skal przy marginalnym udziale odniesień formalnych, konfrontacja głosów o różnym stopniu zróżnicowania (np. głosy językowe - smyczkowe, głosy o skrajnym stopażu) z żaluzją i *tremolo* w tle, wreszcie pojawienie się elementu tanecznego – wszystko to doprowadziło do uzyskania efektów specjalnych o pozamuzycznym wydźwięku. Zamieszczony plan registryjny porządkuje opis improwizacji – najlepiej jednak, gdy jest wyposażony również w czasy trwania poszczególnych odcinków. Wykonaniu towarzyszył ciekawy spacer kamery po tabliczkach rejestrowych....

Bardzo dobrze odebrałam wykonanie obu następnych improwizacji *Labial Clarinette 8'* prezentujących w sposób profesjonalny walory brzmieniowe głosu dodanego z warsztatu B. Goebła do organów świętolipskich stosunkowo późno, w latach siedemdziesiątych XX wieku. Ciekawym zabiegiem wykonawczym było utrzymanie obu improwizacji wykonanych w różnych stylach – impresjonistycznym i późnoklasycznym - w jednej szacie brzmieniowej.

W ostatniej improwizacji - Sonacie w stylu F. Mendelssohna – (brak informacji o tonacji) – duch niemieckiego kompozytora zainspirował Kandydata nawiązaniem m.in. do IV Sonaty B-dur (liczba i charakter części) oraz III Sonaty A-dur (wewnętrzna

narracja dynamiczna). Interpretacja Sonaty – podobnie jak całego programu – tchnie świeżością i profesjonalizmem w prezentacji tajemników brzmieniowych organów świętolipskich.

Konkluzja

Praca mgr. Adama Kowalskiego wykazuje, jak znaczący wpływ na efekt artystyczny wykonywanego utworu ma instrument. Zależność tę Kandydat opisał w oparciu o swoje muzyczne wyobrażenia i gruntowną wiedzę. Z przedstawionej dysertacji wynika, że jej Autor doskonale wykorzystał 8 lat zatrudnienia na stanowisku organisty w Świętej Lipce, zgłębiając w tym czasie tajniki budowy i brzmienia instrumentu, który zainspirował Go do ciągłych zakończonych tak skutecznie poszukiwań artystycznych. Jest to postawa godna naśladowania w środowisku organistów, którzy po ukończeniu edukacji na wydziałach instrumentalnych w uczelniach muzycznych podejmują pracę organisty kościelnego często niekoniecznie w przekonaniu, że właśnie podjęli się niezwykle ważnej misji poszanowania SACRUM przez muzykę.

Merytorycznej wartości pracy nie umniejszają, choć trochę do niej nie przystają, pewne uchybienia językowe: niesforna interpunkcja, niezręczności językowe i drobne „wpadki” redakcyjne.

W moim przekonaniu praca doktorska mgr. Adama Kowalskiego stanowi nowatorskie ujęcie i rzetelne opracowanie zagadnienia zespolenia interpretacji z narzędziem, na którym jej dokonano i zasługuje na wyróżnienie oraz publikację po dokonaniu niezbędnych adaptacji wydawniczych/edytorskich.

Spełniając wymóg formalny stwierdzam, że praca doktorska p. mgr. Adama Kowalskiego rozwiązuje oryginalny problem artystyczno-naukowy. Autor wykazuje rozległą wiedzę teoretyczną w reprezentowanej przez siebie dziedzinie oraz umiejętność samodzielnej pracy artystycznej, a więc spełnia wymogi artykułu 13 ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z dn. 14.03.2003 r.

Na podstawie powyższej konkluzji wnoszę o podjęcie dalszych kroków postępowania przewidzianego w/wym. ustawą o uzyskanie stopnia naukowego doktora.

Pracę doktorską p. mgr. Adama Kowalskiego z uznaniem i satysfakcją przyjmuję.

A handwritten signature in black ink on a light grey background. The signature reads "E Karolak" in a cursive, slightly slanted script.

Elżbieta Karolak

